

Владимир Сергејевич Соловјов

Писма Достојевском

Три говора у спомен  
на Достојевског

Превела

НАДА УЗЕЛАЦ

Владимир С. Соловјов – Достојевском

23. децембра 1873. године  
Петербург

Милостиви господине, веома поштовани  
Фјодоре Михайловичу,

спремао сам се данас да навратим да се видимо, али на моју велику жалост, једна непријатна и непредвиђена ствар задржала ме је цело јутро, тако да никако нисам могао да навратим.

Јуче, кад је Н. Н. Страхов затекао Вашу цедуљу на столу<sup>1</sup>, схватио сам да сам вас срео на степеништу, али вас због кратковидости и у полумраку нисам препознао. Надам се да ћемо се још видети, вероватно ћу најесен бити у Петербургу.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Цедуља Достојевског за Н. Н. Страхова, од 22. децембра 1873. није сачувана. У «Попису несачуваних и непронађених писама за 1873. годину» је нема.

<sup>2</sup> Сведочанстава о сусретима Достојевског с Владимиром Соловјовом, у јесен 1874. године, нема.

С дубоким поштовањем и оданошћу оста-  
јем

Ваш понизни слуга  
Вл. Соловјов.

Пренесите моје поштовање Ани Григор-  
јевној.

23. дец<ембра> 73.

Владимир С. Соловјов – Достојевском

12. јуна 1878. године, Москва

Москва.

Веома поштовани Фјодоре Михаиловичу, срдачно вам се захваљујем што мислите на мене.<sup>3</sup> По свој *йрилици* бићу у Москви око 20. јуна, то јест ако не у самој Москви, онда у околини, одакле ћете лако писмом да ме позовете у случају да допутујете, што ћу гледати да уде-сим. У вези с доласком у Оптину пустињу, ништа поуздано не могу да кажем, али покушаћу да одем.<sup>4</sup> Живим пристојно, само мало спа-

---

<sup>3</sup> Писмо Достојевског упућено Владимиру Соловјову, с обавештењем да долази у Москву и предлогом да заједно отпитују у Оптину пустињу није сачувано. У „Попису несачуваних и непронађених писама“ за 1878–1881. годину њега нема.

<sup>4</sup> Ана Григорјевна Достојевски на мало другачији начин описује след ових догађаја: „... замолила сам

вам и због тога сам постао раздражљив. До скорог виђења.

Пренесите моје поштовање Ани Григорјевној.

Искрено одан

Вл. Соловјов

Вл. С. Соловјов – Достојевском

26. новембра 1878. године

Петербург

Веома поштовани и драги Фјодоре Михаиловичу.

С Вашим допуштењем, имам за Вас две молбе, које, да бих Вам олакшао, могу да удружим.

---

Вл. С. Соловјова <...> да наговори Фјодора Михаиловића да отпутује с њим у Оптину пустињу, куда се Соловјов спрема да оде налето. Посета Оптиној пустињи била је давнашњи сан Фјодора Михаиловича, али било је тако тешко остварити га. Владимир Сергејевич пристао је да ми помогне и почео је да наговара Фјодора Михаиловича да заједно пођу у Пустину. Ја сам потпомогла својим молбама, и тад је било одлучено да Фјодор Михаилович половином јуна дође у Москву <...> и искористи прилику да заједно с Вл. С. Соловјовим отпутује у Оптину пустињу“ (А. Г. Достојевски, *Сећања*. Лењинград 1971, стр. 322). Путовање је трајало од 23. до 28. јуна 1878. године.

## Предговор

У *Три говора о Достојевском* не бавим се ни његовим личним животом, ни књижевном критиком његових дела. Разматрам само једно питање: чему је служио Достојевски, која је то идеја надахњивала читав његов рад?

Задржавање на овом питању утолико је разумљивије уколико ни појединости из његовог приватног живота, ни уметничка вредност или недостаци његових дела, не могу сами по себи да објасне онај огроман углед који је уживао у последњим година свог живота, ни онај дубок утисак који је оставила његова смрт. С друге стране, жестоки напади који и даље прате сећање на Достојевског, нису никако усмерени на естетску страну његових дела, будући да сви подједнако признају његов врхунски уметнички дар, који неретко одише генијалношћу, мада није без озбиљних недостатака. Али, идеја којој је овај таленат служио за једне је истинска и благотворна, а другима изгледа погрешна и штетна.

Коначан суд о целокупном стваралаштву Достојевског зависи од тога како гледамо на идеју којом се надахњивао, на оно у шта је веровао и што је волео. „А волео је он изнад свега човекову живу душу, која је свугде и у свему, и веровао је да смо сви ми *род Божији*, веровао је у неисцрпну снагу људске душе, која је јача од сваког спољашњег насиља и сваког унутрашњег пада. Примивши у своју душу све зло у животу, сав терет и мрачну страну живота, и савладавши све то бескрајном снагом љубави, Достојевски је у свим својим делима објављивао ову победу. Искусивши *божанску* снагу у души, која с тешком муком излази на крај са свакаквим људским слабостима, Достојевски је спознао Бога и Богочовека. *Стиварносѝ* Бога и Христа открила му се кроз *унуѝрашњу* снагу љубави и свепраштања, и ову свепраштајућу, благодатну снагу проповедао је као основу за спољашње остварење, на земљи, тог царства правде за којим је жудео и коме је стремио цео свој живот.”<sup>1</sup>

Мени се чини да на Достојевског не смемо да гледамо као на обичног романописца, талентованог и мудрог књижевника. У њему је било нешто више од тога, а управо то више и представља његову карактеристичну особе-

---

<sup>1</sup> Део из говора, одржаног на гробу Достојевског 1. фебруара 1881. године. – *Ауѝи*.

ност и објашњава утицај који је имао на друге. Као потврду овога можемо да наведемо мноштво доказа. Ја ћу се задовољити само једним, који заслужује посебну пажњу. Ево речи грофа Л. Н. Толстоја у писму Н. Н. Страхову: „Како бих волео да могу да искажем све оно што осећам о Достојевском. Описујући своја осећања, ви сте изразили делом и моја. Ја никада нисам видео овог човека и никада нисам дошао у непосредан додир с њим, а када је, изненада, умро, схватио сам да ми је био најближи, најдражи, најпотребнији човек. И никада ми није падало на памет да се поредим с њим, никада. Све што је он радио (оно право, добро што је радио) било је такво да што више тога уради, ја се осећам боље. Уметност туђа у мени изазива завист, ум – такође, а дело срца – само радост. Ја сам њега заиста сматрао својим пријатељем и мислио сам да ћемо се свакако срести, да до сада није било прилике, али да је то неминовно. Кад изненада читам – умро је. Као да ми се тло измаче под ногама. Узнемирих се, а онда схватих да ми је био драг, те заплаках и сад још плачем. Недавно, пре његове смрти, читао сам *Понижене и увређене* и био сам ганут.<sup>2</sup> А у другом, ранијем писму<sup>3</sup>: „Ових дана читао сам *Мртви дом*. Много тога сам

---

<sup>2</sup> Од 5–10. фебруара 1881.

<sup>3</sup> У писму Н. Н. Страхову од 26. септембра 1880.

заборавио, поново сам читао и ја не знам бољу књигу у читавој новијој књижевности, укључујући и Пушкина. Није ту стил, већ је тачка гледишта чудесна: искрена, природна и хришћанска. Добра, поучна књига. Уживао сам цео јучерашњи дан, како одавно уживао нисам. Ако видите Достојевског, реците му да га волим.”<sup>4</sup>

Те одлике његове душе и тај начин посматрања о којима говори гроф Толстој у тесној су вези с оном идејом водиљом, коју је Достојевски у себи носио целог живота, мада је тек пред крај потпуно овладао њом. Објашњење ове идеје су посвећена моја три говора.

---

<sup>4</sup> У I тому Сабр[аних] де[ла] Достојевског, прилози, стр. 69 и 67. – *Ауш*.

## Први говор

У првобитном периоду развоја човечанства песници су били пророци и жреци, религиозна идеја је владала поезијом, уметност је служила боговима. Касније, како се живот усложњавао, с појавом цивилизације која је почивала на подели рада, уметност се, као и друге људске делатности, осамосталила и одвојила од религије. Док је уметник раније био у служби богова, сада сама уметност постаје божанство и идол. Појављују се жреци чисте уметности, којима савршенство уметничке форме постаје врхунски циљ без икаквог религиозног садржаја. Два пролећа ове слободне уметности (у античко доба и у новој Европи) била су раскошна, али не и дуготрајна. Пред нашим очима окончао се период процвата новоевропске уметности. Цвеће опада, а плодови су још у зачетку. Неправично би било тражити у зачетку особине сазрелог плода: могу се само наслућивати његова будућа својства. На исти овај начин треба се односити и према садашњем стању у уметности и књижевности. Данашњи уметници не могу и не желе да служе

чистој лепоти, да стварају савршене форме, они траже садржај. Али, будући да им је пређашњи, религиозан садржај уметности туђ, они се потпуно окрећу садашњој стварности и, у односу на њу, постављају се у *двосируко* ропски положај: прво, они робују пуком пресликавању појава ове стварности, и друго, настоје да исто тако ропски служе актуелним питањима, да се додворе тренутном друштвеном укусу, да проповедају општеприхваћен морал, мислећи да ће на тај начин начинити уметност корисном. Наравно, ни један ни други циљ се не постиже. У безуспешној трци за привидно реалним<sup>5</sup> појединостима само се губи права реалност целине, а тежња да се уметност сједини са површном поучношћу и корисношћу на уштрб њене унутрашње лепоте, ствара од уметности најнекориснију и најнепотребнију ствар на свету, јер јасно је да лоше уметничко дело и поред најбоље намере нити може нечему да научи, нити може некакву корист да донесе.

Изрећи безусловну осуду савременог стања у уметности и у њој владујућег правца није нимало тешко. Опште слабљење стварала-

---

<sup>5</sup> Свака појединост узета издвојено, сама по себи није стварна, јер стварно је само *све укупно*, поред тога уметник-реалиста на стварност гледа из свог угла, схвата је на свој начин, и стога, то више није објективна стварност). – *Ауш*.

## Стваралачки пут Владимира Соловјова

Владимир Соловјов је највећа фигура руске философије, публицистике и поезије друге половине 19. века. Он је у нашој науци још увек веома мало изучаван, а његово изучавање носи велике тешкоће због изванредне сложености и свестраности његове стваралачке природе. Прво и основно што пада у очи приликом изучавања Владимира Соловјова је велики духовни немир, који је будио у њему претерано осећање несигурности и неминовне пропасти старог света. Он је предосећао наступање светских догађаја катастрофичног карактера; и то предосећање код њега је било тако дубоко и није могло да се искаже обичним, прозним језиком, да је он, на крају крајева, проговорио пророчким тоном и почео да дочарава наступање краја историје у духу најчистије митологије. Због тога, иако Владимир Соловјов за нас представља првенствено предмет академског изучавања, његов живот и стваралаштво узбуђују савременог читаоца не само у академском погледу, већ и у погледу проживљавања краја једног историјског времена и наступања нових, још невиђених времена.

Владимир Сергејевич Соловјов родио се у Москви, 16. јануара 1853. године, у породици веома

угледног руског историчара Сергеја Михайловича Соловјова (1820–1879).

Околности у раним годинама Владимира Соловјова биле су повољне за његов каснији духовни развој. Отац Владимира Соловјова одликовао се строгим карактером, необичном систематичношћу у свом раду историчара, услед чега је готово сваке године објављивао по један том своје „Историје Русије од најстаријих времена“ (1851–1879), а таквих томова објавио је двадесет девет. У његовој породици све је било подређено строгим правилима, који су Сергеју Михайловичу Соловјову обезбеђивали необичну научну продуктивност у току читавог његовог живота. Његова „Историја Русије“ веома је цењена међу савременим историчарима. У младости је слушао Ф. Гизоа<sup>1</sup> и Ж. Мишлеа<sup>2</sup>, историјски процес схватао је у потпуности органски, дао је велики допринос историји развоја руске државности, био прогресивно и либерално оријентисан, а међу својим ученицима имао је и такве попут В. О. Кључевског<sup>3</sup>. Није без значаја ни околност да је мајка Владимира Соловјова, Поликсена Владимировна, украјинско-пољског порекла, међу својим прецима имала истакнутог мислиоца 18. века Г. С. Сковорода (1722–1794).

---

<sup>1</sup> Франсоа Пјер Гијом Гизо (1787–1874), француски историчар, критичар, политичар и државник.

<sup>2</sup> Жил Мишле (1798–1874), француски историчар и публициста.

<sup>3</sup> Василиј Осипович Кључевски (1841–1911), руски историчар, професор Московског универзитета, члан Царске Санкт-Петербуршке академије наука, председник Царског друштва руске историје.

Средњошколско образовање Владимир Соловјов добио је у московској Петој гимназији, у коју је ступио 1864. године, а високо образовање – на Московском универзитету, на који се уписао 1869. године и завршио га 1873. Необично обдарена природа Владимира Соловјова и његова непрестана и, могло би се рећи, страсна трагања за највишим истинама испојили се већ у раним годинама живота. Опште је познато да је Владимир Соловјов веома рано почео да чита словенофиле и велике немачке идеалисте. Међутим, мало ко зна да је последњих година у гимназији и првих година на универзитету Владимир Соловјов био страстан читалац тадашњих вулгарних материјалиста и да је чак прошао кроз веома изражено материјалистичко усмерење, које је довело до тога да престане да одлази у цркву, а једном чак и да уклони иконе с прозора своје собе, што је изазвало несвакидашњи гнев код његовог увек добродушног оца. Иако је, уопште говорећи, Сергеј Михаилович Соловјов био прилично либералан да би силом наметао религију својој деци. На то што је Владимир Соловјов читао тадашњу слободоумну литературу он је гледао сасвим мирно, сматрајући то кризом одрастања свог сина. Што се тиче израженог либерализма у породици Сергеја Михаиловича Соловјова, о томе довољно говори, на пример, чињеница као што је негодовање и оца и сина поводом вести из 1864. године, о слању Чернишевског на робију. Једанаестогодишњи Владимир Соловјов већ тад је то сматрао великом неправдом према угледном писцу и философу. Ова чињеница живо сведочи о томе колико снажно и дубоко, и колико далеко у прошлост, го-

тово у детињство, сежу корени Соловјовљевог либерализма, који су касније дали значајне плодове.

Владимир Соловјов се, вероватно, не без утицаја материјализма, прво уписао на физичко-математички факултет, на којем су се предавале не само математика и физика (он их никад није волео), него и све природне науке. Владимир Соловјов био је тих година усхићен биологијом, а највише зоологијом и ботаником. Али било је довољно само да падне на неким испитима с друге године физичко-математичког факултета па да се пребаци на историјско-филолошки факултет истог универзитета и да с још већим жаром приступи изучавању чисто философских наука.

О томе с каквом страшћу је Владимир Соловјов почео да овладава философијом и упознаје се с таквим водећим умовима прошлости као што су Хомјаков, Шелинг и Хегел (уосталом, не без занимања и за Канта и Фихтеа), сведочи, на пример, чињеница да је већ прве године после завршетка универзитета написао магистарску дисертацију, коју је одбранио 1874. године.

Поред осталог, постоје подаци да је Владимир Соловјов боравио на Московској духовној академији у својству необавезног слушаоца у периоду између завршетка универзитета и одбране магистраске дисертације. Иако је Владимир Соловјов те године живео у Сергејевом Посаду (данашњи Загорск), у којем се налазила Московска духовна академија, из сведочанстава његових некадашњих школских другова са године, види се да Владимир Соловјов предавања готово није ни посећивао, да са студентима Академије није склапао познанства, да је у соби која му је стављена на располагање жи-

вео крајње повучено, да се према другима односио прилично надмено и да, по свему судећи, Духовна академија на њега није значајно утицала. И није тешко погодити разлог. Цела та година отишла је Владимиру Соловјову на припрему одбране магистарске дисертације, био је превишен удубљен у стварање сопствених философских и богословских концепција да би ишта битно могао да научи од тадашњих професора Академије, који су, наравно, заступали традиционални, службени богословски правац, далек његовом већ тад уобличеном сложенем философском систему.

Писање и одбрану дисертације двадесет једногодишњег младића треба разматрати као нешто изванредно и задивљујуће, чак и за оно време, кад су дисертације, иако писане на свега неколико десетина страница и готово без научног апарата, морале да се ослањају на добро аргументовану сопствену теорију. Овај рад младог Соловјова живо сведочи о изузентој одлучности као и о једноставности и јасноћи његове философске мисли, о њеној уверљивости и очигледности, које су равне њеној дубини и ширини историјског хоризонта.

Јуна 1876. године Владимир Соловјов почиње да предаје на универзитету, али због интрига међу професорима напушта Москву марта 1877. године и прелази у Петербург. Тамо је постао члан Научног комитета при Министарству народне просвете и истовремено је предавао на универзитету, на којем је 1880. године одбранио докторску дисертацију. Међутим, М. И. Владислављев, који је на Петербуршком универзитету водио главну реч и који је претходно повољно оценио магистарску дисертацију Владимира Соловјова, почео је сад да се пре-

ма њему односи прилично хладно, тако да је Владимир Соловјов и даље био у звању доцента, а не професора.

Године 1881, предавачка делатност Владимира Соловјова заувек је окончана, после јавног предавања које је одржао 28. марта 1881, на којем је апеловао да се помиљују убице Александра II. Поступак Владимира Соловјова био је израз његовог наивног, искреног и потпуно часног убеђења у нужност хришћанског праштања.

Држање овог предавања, чији текст није сачуван, обично се сматра разлогом одласка Владимира Соловјова с универзитета. Међутим, у циљу историјске тачности, неопходно је рећи да је на јавном предавању, одржаном нешто раније, 13. марта исте године, Владимир Соловјов енергично протествовао против сваког револуционарног насиља. После предавања од 28. марта, градоначелник Петербурга хтео је строго да казни Владимира Соловјова. Министар унутрашњих послова, М. Т. Лорис-Мељиков, упутио је Александру III писмени извештај, у којем је указао на несврсисходност кажњавања Владимира Соловјова, с обзиром на његову свима познату дубоку религиозност и с обзиром на то да је он син истакнутог руског историчара, некадашњег ректора Московског универзитета, Сергеја Михаиловича Соловјова. Александар III сматрао је да је Владимир Соловјов „прави правцати психопата“, чудећи се откуд његовом „дивном“ оцу, Сергеју Михаиловичу Соловјову, такав син, кога је К. П. Победоносцев назвао „безумним“. И ствар се завршила без озбиљних последица.

Ипак, Владимир Соловјов морао је да напусти универзитет, иако му нико није дао отказ. Па и

отишао је он, по свој прилици, не толико због прашине која се дигла око његових предавања, колико због тога што уопште није волео предавања с обавезним елементима попут наставног програма, распореда предавања, студентских испита, научних савета, извештаја итд. Без обзира на опширно филозофско знање и изванредно научно искуство, Владимир Соловјов осећао је да његовим жилама тече крв проповедника, публицисте и уопште узев беседника, књижевног критичара, песника, понекад чак некаквог пророка и визионара и уопште човека посвећеног истанчаним духовним интересовањима. Бити професор за њега је било једноставно досадно. У тим облицима делатности, ослобођеним бирократских форми, Владимир Соловјов се у потпуности посвећује писању дела чисто црквеног карактера, која су већ припремљена његовим филозофско-теоретским размишљањима. Он спрема тротомни рад у одбрану католицизма, али из разних разлога, који се тичу цензуре и техничке природе, уместо та три планирана тома, објављен је 1886. године рад „Историја и будућност теократије“, а 1889, већ на француском језику, у Паризу, „Русија и васељенска црква“. У вези с тим, на богословском плану појавило се много непријатеља Владимира Соловјова и непријатности, све до тога да му је забрањено да објављивује радове на црквене теме. Али и поред тога, Владимир Соловјов је и овде нашао излаз за себе. Дубок ум и широкогруд нарав философа осигурали су му делатност, не мање занимљиву од богословља, наиме посао књижевног критичара и естетичара. Уосталом, последњих година живота, а посебно од 1895, он се враћа философији.

Владимир Соловјов био је „бескућник“, без породице, без одређених занимања. Био је експанзивне, екстатичне, бујне нарави и, као што смо претходно поменули, већим делом живео је на имањима својих пријатеља или у иностранству. Крајем деведесетих година, здравље је почело да му се приметно погоршава, почео је да осећа необичну физичку слабост. Затекавши се у Москви у лето 1900. године, био је приморан да у јулу пређе на подмосковско имање „Узкоје“, које је тад припадало кнезу Петру Николајевичу Трубецком, на којем су такође живели пријатељи Владимира Соловјова, познати московски професори, Сергеј Николајевич и Јевгениј Николајевич Трубецки. Смрт Владимира Соловјова наступила је на овом имању Трубецких 31. јула 1900. године, као последица артериосклерозе, болести бубрега и опште исцрпљености организма. Сахрањен је на Новодевичјем гробљу, близу очевог гроба.

Тако је прерано прекинут живот човека, који тек што је напунио 47 година, који се истицао необичном снагом философске мисли, необичним познавањем светске философије и интензивним духовним животом.

Најзанимљивији податак из биографије Владимира Соловјова је нешто, што су сви заборавили или, можда, намерно прећуткују. То је – избор Владимира Соловјова, 8. јануара 1900, за почасног члана Академије наука из области лепе књижевности, Одељења за руски језик и књижевност. Додуше ово звање дошло је прекасно, будући да је Владимир Соловјов преминуо пола године касније. Ипак овако високо звање несумњиво сведочи о помирењу званичне Русије са Владимиром Соловјо-

вим, што не отклања, већ, можда, само продубљује тешкоће у разумевању црквено-политичког погледа на свет овог философа.

А. Ф. Лосев

[Алексеј Фјодорович Лосев (1893–1988), руски философ, стручњак за антику, истакнути посленик совјетске културе, професор, доктор филолошких наука, једна од најистакнутијих фигура руске философске и религиозне мисли 20. века.]

## Садржај

|                                                                          |    |
|--------------------------------------------------------------------------|----|
| Писма Достојевском .....                                                 | 7  |
| Три говора у спомен на Достојевског                                      |    |
| Предговор .....                                                          | 17 |
| Први говор .....                                                         | 21 |
| Други говор .....                                                        | 40 |
| Трећи говор .....                                                        | 51 |
| Белешка у одбрану Достојевског од оптужби<br>за „ново“ хришћанство ..... | 73 |
| А. С. Лосев: <i>Сиваралачки њуџи Владимира</i><br><i>Соловјова</i> ..... | 83 |